

Opponensi vélemény

Bodó Sándor: A múzeumok története Magyarországon a dualizmus korában

című akadémiai doktori értekezéséről

A 20-21. század fordulóján jubiláló vidéki múzeumok számos kötetben, tanulmányban értékelték eredményeiket. Bodó Sándor disszertációja Bevezetésében messzebbre megy vissza, magának a múzeum fogalomnak változását követve jut el a korai hazai gyűjteményektől a Nemzeti Múzeum, a belőle kivált nagy múzeumok alapításáig, végül a 19. század végi múzeumhálózatig. A 100 éves múzeumok megemlékezései beszámolnak a dualizmus kori vidéki városok kulturális hagyatékának gyűjtésére és gyűjteményeik bemutatására irányuló törekvésekről, de a létrejöttüket elősegítő, mögöttük működő egykori országos tudomány- és intézményszervező tevékenység mindmáig feldolgozatlan. Az értekezés témája így nem csak időszerű, egyben hiánypótló is a magyar múzeumok történetében.

Bodó Sándor sok évtizedes, a segédmuzeológusi kezdéstől a megyei múzeumigazgatóként, végül a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatójaként vállalt múzeumi munkája során (kapcsolódó kutatói, egyetemi oktatói és egyéb megbízatásait nem is részletezve) a muzeológia elméleti és gyakorlati kérdéseivel egyaránt foglalkozott. 1989 és 1995 között pedig a Közoktatási Minisztérium múzeumi, majd közgyűjteményi főosztályának vezetőjeként szinte olyan szereplője lett a jelen „múzeumtörténetének”, szinte ugyanazokkal a tudományszervezési feladatokkal találta magát szemben, akárcsak száz évvel korábbi elődei: mint a könyvtári, levéltári infrastruktúra, a műemlékvédelem, a közgyűjteményi, múzeumi szervezet fejlesztése, megújítása. Úgyszólván saját munkaköre predestinálta, hogy feltárja azt az időszakot, amikor a nagy nemzeti gyűjtemények mellett alakuló vidéki múzeumi hálózatot intézményrendszerré kellett fejleszteni.

Pulszky Ferenc és a magyar állam szerepvállalását a múzeumhálózat kiépítésében – a kortársak és az utókor megemlékezésein túl – Bodó Sándor a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségnek a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában és a Magyar Nemzeti Múzeum Irattárában fennmaradt iratanyaga alapján, továbbá az Országos Széchényi Könyvtár, valamint az MTA Könyvtár Kézirattára által megőrzött levelezések segítségével rekonstruálta. Vagyis szakirodalmi előzmények híján, egy mások által még ismeretlen, kiaknázatlan forrásanyagot dolgozott fel közel 300 oldalas értekezésében. Az értekezés szerkezete jól áttekinthető, de aránytalan: a bevezetés utáni még öt fejezetből álló dolgozat középső fejezete háromszor hosszabb a többieknél, aránytalansága azonban tartamilag magyarázható, elfogadható.

A Múzeumok születése Európában és Magyarországon fejezet – amiben a tárgyalt kor múzeumalapításainak célja is megfogalmazódik: „a nemzetek múltja... emlékeinek megóvása a szétszóródástól, védelme és megőrzése... az emberiség javára” –, tulajdonképpen az értekezés lényegbeli bevezetése is lehetne. A Nyugat- és Közép-Európában egyesületek, társaságok által hasonló céllal szervezett és működtetett tartományi és városi múzeumok, sőt nemzeti múzeumok sorát Bodó Sándor meggyőző párhuzamként idézi annak bemutatására, hogy Magyarország a kutatott korszak végére, a Főfelügyelőség által számon tartott közel 90 hazai múzeummal lényegében nem maradt el a nyugati országoktól.

A párhuzamba állításból az is kiderül, hogy az alapítók köre is hasonló volt. A 90 múzeum közel felét Magyarországon is közművelődési vagy múzeumi egyesületek, társulatok hozták létre. Harmada városi vagy vármegyei alapítású, és közel azonos az egyházi, az egyéni kezdeményezésű és a nagy állami alapítású gyűjtemények, illetve intézmények száma.

Múzeum- és tudományszervezés a reformkortól 1897-ig. Lényegében a hazai tudományosság kialakulásának kezdetétől indulva, Bodó Sándor a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társasága vándorgyűléseinek témafelvetéseiben követi nyomon a múzeumi szakági gyűjtemények kialakítására, illetve a műkincsek és műemlékek törvényes védelmére tett javaslatokat. A javaslatok befolyásolták az akadémiai kutatási ágak szempontrendszerét is, amelyek induló folyóiratainak szerkesztői között jószerével ugyanazokkal a személyes tudományos ambícióktól vezérelt, elhivatott egyéniségekkel találkozunk, mint a múzeumügy területén. A „régiségtani triász”-ként (Rómer Flóris-Pulszky Ferenc-Hampel József) és „műtörténelmi triász”-ként (Ipolyi Arnold-Henszlmann Imre-Rómer Flóris) emlegetett tudósokról – tudományos eredményeiket szinte csak érintve –, mint egykori feladatkörükben működő „hivatalnokokról” emlékezik meg az egykorú források idéző, tárgyilagos hangú értekezés. Kiemeli Pulszky Ferenc szerepét az utókor által méltán elismert kortársai közül, akik nevét manapság már ugyancsak intézmények, társaságok, díjak viselik.

Pulszky 25 éves igazgatósága alatt a Nemzeti Múzeum az anyaintézmény szerepében további nagy állami múzeumok születését tette lehetővé. Pulszky érdeme a korszerű gyűjteménygyarapítás és kiállítás-rendezés elveinek kiérlelése is, miszerint a múzeumnak, közművelődésben betöltött szerepére tekintettel, a „mindenekelőtt magyar” tárgyak bemutatásával szemben, az „egyetemesség megvalósítására” kell törekednie. A „történelmi teljesség” érdekében szorgalmazta az eredeti tárgyak pótlására a másolatok készítését is, és elérte, hogy a kiállítás-rendezésnél a történetiség legyen a rendező elv. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőjeként felismerte a „magyarországi kisebb múzeumok” gyűjteményeinek rendeltetését a helyi emlékek, nevezetességek felkutatá-

sában, megóvásában, és esetenként azok anyagi támogatását is kieszközölte. A Nemzeti Múzeumról és Pulszkyról szóló könyvtárnyi irodalom ellenére, amire a dolgozat támaszkodott, a fentiek részletes taglalása itt sem hiányozhatott a muzeológia szempontrendszerének kialakítása, első megfogalmazásainak ismertetéséből.

A fejezetnek a reformkorral történő indítása ugyan indokolható, de a dualizmus kezdő korszakhatára így belemosódik az előzményekbe. A magyar múzeumok sorozatos alapítása, intézményesülése azonban – amint a cím is jelzi – csak a kiegyezés utáni években indult meg.

Gyarapódó magyarországi múzeumok (1897-1914). Az 1897-ben megalakult *Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelete* tevékenységét Bodó Sándor a Főfelügyelőség iratai, a felügyelők jelentései és a múzeumokkal való levelezések segítségével szinte a korabeli mindennapok szintjéig bontotta vissza. Nem szokványos, ahogy felidézte a Főfelügyelőség működését: a hivatalos iratokból nyert adatokat a különböző feladatok köré csoportosította, a csoportokból, mint egy puzzle darabkáiból állította össze, rekonstruálta a múzeumszervezet kiépítésének történetét, az intézményesülés folyamatát.

Bár a múzeumok megítélése, a kiállítási szemlélet és technika természetesen formálódott a Felügyelőség működése óta, a vidéki és országos múzeumokban most szolgáló muzeológusok majdhogynem napi szinten találkozhatnak múlt századfordulón megfogalmazott működési szabályokkal. Az oktatásra és továbbképzésre, a gyűjtőterület körülhatárolására, a műtárgyvédelemre, a gyűjteménygyarapítására, a leltározásra vonatkozó igények és elvárások lényegében még ma is a Főfelügyelőség elgondolásait tükrözik, amire utalhatott volna az értekezés. A Főfelügyelőség jelentősége nem csak az adott szervezési feladatok megoldásában, hanem azok maradandóságában is megmutatkozik.

A Főfelügyelőség a múzeumok szakmai munkáját segítő kézikönyvek és a gyűjtemények bemutatására szolgáló kiadványok hiányát is igyekezett pótolni. Többnyelvű szakfolyóiratot, majd *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* címen folyóiratot indított, amiben rendszeresen közölték a Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó múzeumok és könyvtárak fejlődéséről szóló beszámolókat, és azokat az intézkedéseket, rendeleteket, amelyek az intézmények működését szabályozták. Ezek manapság a korszak megismerésére alkalmas forrásként szerepelnek, folyamatos viszont egyes folyóiratoknak, évkönyveknek a megjelenése, amelyeket a dualizmusban a tudományszakokat kutató központok, társaságok, múzeumok indítottak el.

A vidéki múzeumegyesületek, társulatok működésük kezdete óta törekedtek gyűjteményeik, tudományos eredményeik közkinccsé tételére. Létesítésüket és létjogosultságukat éppen az ismeretterjesztő, szemléltető oktatásban látták, így az idő haladásával közművelő szerepük egyre hangsúlyosabb lett. A nagy sikerű kiállításokon és kiadványokon

túl a közművelődést szolgálták például a Főfelügyelőség alá tartozó múzeumok „köz-
művelődési házaiban” az Uránia Magyar Tudományos Egyesülettel szervezett vetített
képes ismeretterjesztő előadásorozatok. Ez a progresszív gondolkodásmód aktualitása
miatt ugyancsak kiemelendő lehetne, egyezik az UNESCO 2015-ben, a párizsi kon-
ferencián megfogalmazott definíciójával: miszerint a múzeum „az emberiség tárgyi és
szellemi kulturális örökségét gyűjti, konzerválja, kutatja, nyilvánosságra hozza, kiállítá-
sokon bemutatja az oktatás, kutatás szolgálatában...”¹

Míg a Főfelügyelőségnek a múzeumi munka összehangolására törekvő intézményi hatá-
rozatai és a miniszteri rendeletek szintjén a céltudatos folyamatosság a jellemző, feltűnő
a törvényhozás lassúsága, ami nagyban hátráltatta a Főfelügyelőség eredményességét.
A múzeumok jogszabályi környezetének kialakítása, ami például a régészeti feltárások
és leletek sorsát is meghatározta, már az 1846-os, illetve 1853-as polgári törvénykönyv
alapján megindult, de csak több főfelügyelőségi javaslat és módosító miniszteri rende-
let után, az 1881. évi műemlékvédelmi törvényben került nyugvópontra. Ebből viszont
kimaradtak az ingó műemlékekre vonatkozó paragrafusok, amelyek a Főfelügyelőség
sürgetésére 1893-ban, majd 1906-ban újra terítékre kerültek, de a magyar törvényhozás
a kulturális örökség megőrzésének e fontos kérdésével csupán 1929-ben, majd 1934-ben
foglalkozott.

Az értekezés tényközlő, adatokat soroló közlésmódja mellett is jól érzékelteti azt az
ívet, amit a Főfelügyelőség intézményszervező tevékenysége – a hátráltató tények el-
lenére –, a 17 éve alatt megtett. A 20. század elején a vidéki múzeumok szaporodását
már szinte fékezni kellett. Élükön, gyakran később a múzeum nevében megőrkített
gyűjteményalapítók álltak, akiknek munkáját tudós, elhivatott felügyelők segítették. A
Főfelügyelőség még egy olyan kedvező, prosperáló történelmi időszakban kezdte meg
működését, amikor az állam nem csak gyűjtemények megvásárlására, kisebb múzeumok
anyagi megsegítésére is vállalkozhatott, hanem – annak tudatában, hogy „*a kultúrára
fordított minden fillér a nemzet erősítésére szolgál*” –, még kulturális intézmények épí-
tésébe is beszállt. Az első világháború kitörése előtt már majdnem hetven építés alatt
álló vagy már megépített múzeumpalota-kultúrpalota épült a segítségével. A világhábo-
rú kitörése hamarosan a múzeumi gyűjtemények mentését, majd a veszteségek felméré-
sét róta ki feladatul. A megcsappant állami költségvetés miatt a támogatott múzeumok
számának csökkentése lett az Főfelügyelőség utolsó feladata.

Összegezés. Az elmúlt évtizedekben a hazai tudományosság – szinkronban az európai
kutatásokkal –, legalább olyan intenzitással foglalkozott a múzeumok szerepével, a kul-
turális örökség megőrzésének elméleti és módszertani kérdéseivel, magával a múzeumi
gyakorlattal, mint az előző századfordulón. A témával kapcsolatos szinte áttekinthet-

1 <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002338/233892e.pdf>

len mennyiségű irodalomra Bodó Sándor (aki 1995 és 2015 között maga is több mint húsz tanulmánnyal, illetve szerkesztett kötettel gazdagította a téma irodalmát) a történeti témának megfelelően hivatkozott. Körvonalazta a legújabb, legfontosabb nemzetközi és hazai, a *muzealizációval* foglalkozó kutatásokat is, amelyek – újraértékelve a muzeológia célját, módszereit, foglalkozva az új szempontú ismeret- és értékelméleti kérdésekkel –, a muzeológiát mintegy önálló akadémiai diszciplínává fejlesztették. (Kár, hogy Friedrich Waidacher: *Handbuch der Allgemeinen Museologie*. Wien, Köln, Weimar, 1999. című kötetével, ami oktatási segédanyagként magyarul is megjelent, Bodó Sándor nem találkozott.²) Kéziratának zárásáig (2016) követte az ezzel az „új társadalomtudományal” kapcsolatos eredményeket, ennek szemléletével mérte fel témájának szükségességét, és értékelt a múlt századforduló múzeumszervezéssel kapcsolatos célkitűzéseit.

Az értekezés ezzel a mára önálló tudományterületté kiforrott muzeológiai szemlélettel, fogalomrendszerrel átellenben, éppen a korai, a kiforratlan kezdeményezésekből egy egységes követelményrendszer alapozását, összehangolódását mutatja be. Nem csak magukkal, a dualizmus kori, a történeti Magyarország területén alapított múzeumokkal foglalkozik, hanem a magyar muzeológia történetének is eddig feltáratlan fejezetét dolgozza fel, és a disszertáció Összegzésében el is helyezi a jelenlegi, a *muzealizációval* foglalkozó kutatások sorában.

Hiányolom a dualizmusban adódó lehetőségek hangsúlyozását, ámbar ez kitérőt jelentett volna. Annak a minden téren kirobbanó kulturális fellendülésnek, ami a korszakot jellemezte, nyertesei voltak a múzeumok, de ugyan ilyen léptékben jelentek meg például a vidéki kőszínházak is. A színháztörténészek már három vaskos kötetben foglalták össze a színjátszás hazai történetét 1949-ig, külön kötetben a dualizmus korát. Bodó Sándor disszertációja egy hasonló kötetbe illene.

Az értekezést tudománytörténetileg fontosnak tartom, és nyilvános vitára bocsátását javaslom.

Budapest, 2018. február 20.

Flórián Mária

MTA doktora

2 http://arthist.elte.hu/TAMOP_412/2_1_waidacher.pdf